

SERVET MAHLASLI BİR ŞAİRE MÂL EDİLEN MANZUM HAC SEYÂHATNÂMESİ

POETICAL BOOK OF PILGRIMAGE TRAVELS ATTRIBUTED TO A POET WITH THE PSEUDONYM OF SERVET

Suat DONUK*

Öz

Kervanlarla hacca giden Osmanlı aydınları konakladıkları menziller ile hac ibadetleri hakkında bilgiler verdikleri, yolculuk izlenimlerini aktardıkları çeşitli eserler yazmışlardır. Manzum ya da mensur olabilen bu türden pek çok kitap Yazma eser kütüphanelerinde mevcuttur. Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötügen İHK Koleksiyonu 06 Hk 2076/1 numarada kayıtlı manzum bir hac seyahatnamesi vardır. Bu eser hakkında çağdaş ve tarihî kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yazma nüshada metnin sonunda yer alan kayıttan dolayı Servet mahlaslı bir şaire mâl edilmektedir. Fakat metinde herhangi bir isim ya da mahlas geçmemektedir. Dizelerdeki bazı anlatımlardan 16. yüzyılda yaşamış, Servet mahlaslı kadın bir sanatçı tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser 9 kıt'a ile 135 beyitten meydana gelmiştir. Nazım tekniği bakımından kusurlar barındıran bu seyahatname, Osmanlı coğrafyası hakkında bilgiler ile Türkçe deyim ve arkaik kelimeler ihtiva etmesi yönüyle önem taşımaktadır. Bu makalede hac seyahatnameleri hakkında kısaca malumat verilmiş, söz konusu hac seyahatnamesi hakkında çeşitli tartışmalarla elde edilen bilgiler sunulmuştur. Eserin şekil ve muhteva özelliklerinin incelenmesi neticesinde elde edilen sonuçlar verilmiş, çeviri yazılı metni ilim âlemine takdim edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Servet, hac seyahatnamesi, 16. yüzyıl.

Abstract

The Ottoman intellectuals, who went on a pilgrimage with caravans, have written various texts in which they give information about the destinations they have lodged and about their service of pilgrimage, and narrate their journey observations. Many such books, which can either be in a poetical or a prosaic form, are located in Written works libraries. There is a book of pilgrimage travels registered to the number 06 Hk 2076/1 in Ankara National Library Adnan Ötügen Province Public Library Collection. There is no information whatsoever about this work in contemporary or historical sources. Because of the record at the end of the manuscript, the work is attributed to a poet with the pseudonym of Servet. However, there is not any name of pseudonym mentioned in the text. It is understood by some narratives within verses that the book was written by a female artist with the pseudonym of Servet, who has lived during the 16th century. Written in the form of masnavi poems, this work consists of 9 verses and 135 couplets. Embodying flaws in respect of poetic technique, this

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, suatdonuk@hotmail.com

book of travels is of significance for including information about the Ottoman geography, along with idioms and archaic words in Turkish. In this article, a brief information about books of pilgrimage travels is given and information gathered by various discussions about the aforementioned book of pilgrimage travels are presented. The results obtained from the examination of the form and content characteristics of the work are given and the translated text of the work is presented to the field of science.

•

Keywords

Servet, pilgrimage travels, 16. Century.

GİRİŞ

“Hac”, Arapçada “Tartışarak yenmek, susturmak, ikna etmek, inandırmak, haccetmek” manalarını taşımaktadır (Mutçalı 1995: 148). Bu kelime Türkçede ise “İslam’ın beş şartından biri olan ve muayyen zamanda Mekke’deki Kâbe-i Şerîfe’yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farızası, hacca gitme, hac görevini yapma” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu 2008: 305; Kanar 2009: 1/1137). Hac, hem mala hem de bedene dayanan bir ibadettir (Çapacı 1968: 8).

İslam inancına göre maddi durumu yeterli, sıhhati yerinde herkesin mutlak surette gerçekleştirmesi gereken bir vecibe olan haccın çeşitli maksatları vardır. Dünyanın dört köşesinden hac mevsiminde Mekke’ye gelen Müslümanlar birbiri ile buluşup, tanışır. Hac eden kişi, o esnada çeşitli dualar okumak, Allah rızası için kurbanlar kesmek, yolculuğun pek çok zorluğuna katlanmak suretiyle günahlardan temizlenip ahlaki veçhesini düzenleme imkânı bulur (Çaviş 1972: 57-58).

İslam’da haccın maddi gücü yeten ve belli şartlara haiz tüm Müslümanlara farz kılınması ile birlikte bu ibadetin yerine getirilmesi için Müslüman devletler tarafından değişik tertibatlar yapılmıştır. Hacca giden kimselerin kullanmaları için belli yol güzergâhları ve bu yollar üzerinde hacıların konaklayıp faydalanabilecekleri menziller oluşturulmuştur. Bu yol güzergâhları ve menziller bölgeye hâkim olan siyâsî otoriteler tarafından zaman ve iklim şartlarına göre değişiklik yapılarak kullanılmışlardır (Sak-Çetin 2005: 199-200).

Osmanlılar, 1517’de Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) devrinde Mısır’ı fethedip Hicaz’ın yönetimini devralmakla, bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonunun sorumluluğunu da yüklenmiş oldular (Yalçın 2007: 122). Şer’î kurallarla yönetildiği bilinen Osmanlı Devleti’nde hacca büyük önem verilmiş; her yıl düzenli ve güvenli bir şekilde hac farızasının yerine getirilebilmesi için bizzat padişahların denetim ve gözetimi altında hac organizasyonları gerçekleştirilmiştir (Ersoy 2007: 32-33). İaşesi ve askerî koruması devletçe temin edilen kervanların kullanması için menziller ve bunların dizilişiyle ortaya çıkan güzergâhlar tayin edilmiştir. Nitekim Osmanlı hac menzillerinin Kahire-Mekke ile İstanbul-Şam-Mekke güzergâhlarını takip ettiği bilinmektedir (Doğan 2013: 128-129). Osmanlı toplumuna mensup sanatçılar da resmî veya özel kervanlara katılarak hac farızalarını yerine getirmişlerdir. Bu sanatçılar buldukları yerden Mekke’ye varıncaya kadar uğradıkları yerleşim yerlerini, buralar hakkında topladıkları bilgileri, sekiz aydan fazla süren yolculukta başlarından geçenleri, kutsal topraklarda hac farızası çerçevesinde gerçekleştirdikleri ibadetleri anlatan eserler kaleme almışlardır. Bu eserler İstanbul’dan Mekke’ye uzanan çok geniş bir coğrafya hakkında doğrudan bilgiler verirler. Bunlar, aynı zamanda yazarlarının mantalitetleri, inançları, eğitimleri ve dilleri hakkında dolaylı bilgiler de içermektedir (Coşkun 2002: 3).

Hac seyahatnamesi şeklinde isimlendirilen bu eserlerin çoğu hac kervanlarının güzergâhı (menâzil) ve haccın edası (menâsik) konusunda insanları bilgilendirme amacıyla yazılmıştır. 15. yüzyılın başlarında vefat ettiği düşünülen Ahmed Fakîh’in (ö. 618/1221 [?]) *Kitâbü Evsâf-ı Mesâcid-i Şerîfe* isimli eseri, Osmanlı hac seyahatnamelerinin elimizdeki ilk örneği kabul edilmektedir. Bu eserin asıl konusu yolculuk esnasında ziyaret edilen kutsal yerlerdir. 16. asır şairlerinden Fevrî (ö. 978/1571), hac yolculuğu izlenimlerini Âşık Çelebi’ye (ö. 979/1572) yazdığı bir mektupta dile getirmiştir. Nâbî’nin (ö. 1124/1712) münşiyâne bir üslupla kaleme aldığı *Tuhfetü’l-Harameyn*’i bu türdeki eserlerin en edebî kıymet taşıyanıdır. Sulhî (ö. 1109/1697’den önce), Bahrî (ö. [?]), Cûdî (ö. 1756’dan sonra) gibi şairler hac kervanlarının güzergâhını manzum

olarak tanıtırken Abdurrahman Hibri (ö. 1087/1676), Kadrî (ö. [?]) ve Mehmed Edîb (ö. 1223/1807'den önce) de mensur tarzdaki eserlerinde haccın edası hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bunların yanı sıra kütüphanelerde ve özel ellerde yazarı bilinmeyen menâzîlnâme, menâsiknâme, hac seyahatnâmesi ya da rehberi türünde daha birçok yazma eser vardır (Coşkun 2007: 20).

Ankara Milli Kütüphanesi 06 Hk 2076 numarada kayıtlı mecmuada manzum bir hac seyahatnamesi bulunmaktadır. Kütüphane kataloğunun Servet Efendi'nin *Manzum Fıkıh*'ı şeklinde tanımladığı bu eser hakkında tarihî ve çağdaş kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu manzume, Türk edebiyatındaki hac seyahatnameleri üzerine yapılan çalışmalarda zikredilen eserler arasında da yer almamaktadır (bk. Coşkun 2001a: 189-194; agy 2002: 6-49; agy 2007: 9-29; Karataş 2003: 5-12). Bu makalede Servet mahlaslı bir sanatçıya mâl edilen bu eserin adı, şairi ve yazılış tarihi ile ilgili değerlendirmeler yapılacak, şekil ve muhteva bakımından incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular sıralanacak, söz konusu manzum hac seyahatnamesinin çeviri yazılı metni ilim âlemine takdim edilecektir.

1. Bulunduğu Yazma

Makaleye konu manzum hac seyahatnamesi, Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 Hk 2076/1 numarada kayıtlıdır. Seçme eserlerin bir araya getirildiği 118 varaklık bir mecmuanın ilk 2 varağında yer almaktadır.¹ Beyitler yazmanın 1b varağında başlayıp 3a varağında bitmektedir. Eserin ilk 114 beyti sayfa ortasında, geriye kalanları sayfa kenarındadır. Eser özensiz, bozuk bir rik'a hatla yazılmıştır. Mecmuada herhangi bir tarih kaydı ya da derleyici adı yer almamaktadır. Vefeyâtın tutulduğu bölümde yer alan 1260 kaydından mecmuanın 1844-45 tarihinden önce tertip edildiği söylenebilir. Buradaki metinlerin imlasından mecmuanın eğitim ve kültür düzeyi düşük biri tarafından derlendiği anlaşılmaktadır.

2. Adı

Mesnevi formunda yazılan seyahatname, kataloğa *Manzum Fıkıh* adıyla kaydedilmiştir. Fakat bu isim eserin muhtevasıyla bağdaşmamaktadır. Müstensih, metni başlık olmaksızın yazmıştır. Şair, mukaddime veya hâtîme bölümlerinde herhangi bir özel eser adı bildirmediği gibi ad istihracına imkân tanıyan bir ifade de sarf etmemektedir. Bundan dolayı bu eserin hususî adını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Hac yolculuğunu anlatan şiir formunda bir eser olması nedeniyle şu an için ancak *Manzum Hac Seyahatnâmesi* biçiminde bir isimlendirme imkânı vardır.

3. Şairi

Mecmuada manzumenin son beytinin sol alt köşesinde "Servet didi." yazmaktadır (Servet Efendi [yz]: 2b-derkenar). Bundan dolayı katalogda yazar adı olarak "Servet Efendi" geçmektedir. Fakat şiirin herhangi bir yerinde mahlas bulunmamaktadır. Bu nedenle eserin şairinin Servet mahlaslı bir sanatçı olduğu bilgisi ihtiyatla yaklaşılması gereken bir durum arz etmektedir. Nitekim sözlü gelenekte dolaşımda olan anlatılardan oluşabilmeleri, birden çok derleyici tarafından yazılabilmeleri nedeniyle tutum farklılıkları görülmesi gibi etkenler

¹

bk.

https://www.yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php?cmd=search&eserAdi=&yerno=06+Hk+2076&yazar=¬=&koleksiyon=&olcu=&kutuphane=&satir=&kagit=&yaprak=&yaziTuru=&dvd=&konu=&mustensih=&istinsahYeri=&telif1=&telif2=&telifTuru=Hicri&istinsahTarihi1=&istinsahTarihi2=&istinsahTarihiTuru=Hicri&submit=%A0%A0Ara%A0%A0 (E.T: 22.11.2016)

mecmualardaki bilgilere temkinli yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Gürbüz 2013: 317).

Eserin bulunduğu mecmuanın muteber olduğu kabul edilse dahi Türk edebiyatında Servet mahlasını kullanan beş sanatçı vardır.² Bunlar arasında kaynaklarca hac seyahatnamesi yazdığı ifade edilen bir şair bulunmamaktadır.

Ancak mesnevîde yer alan bazı ifadeler eserin müellifi hakkında çıkarımlar yapmaya imkân tanımaktadır. Örneğin;

Kara yazu imiş başumda gördüm

Çü takdîr-i Hudâdur anı bildüm

Bir ana görmesün ben nice gördüm

Ne çâre n'eyleyem el-hükmi li'llâh (Servet Efendi [yz]: 1b)

kıt'asında şayet derleyici kaynaklı bir yazım hatası yoksa manzumenin şairi bir kadın olmalıdır.

Şiirin 93. beytini meydana getiren;

Dirîğâ 'ilm ile mâhir degülem

Binde bir vâsfına kâdir degülem (Servet Efendi [yz]: 3a)

ifadelerine göre şair medrese eğitimi almamış biridir. Bu durum, şairin kadın olma ihtimalini arttırmaktadır.

Münderecâtının önemli bir kısmını hac yolculuğu güzergâhının oluşturduğu manzumede ilk konak yeri olarak Pendik bildirilmektedir (Servet Efendi [yz]: 2a). Bu bilgiden eserde sözü edilen hac kervanının İstanbul'dan hareket ettiği, dolayısıyla şairin İstanbullu olduğu veya İstanbul'a yakın bir yerde yaşadığı çıkartılabilir.

Bu istihraçlar ışığında söz konusu mesnevinin Fatma Servet Hanım'a (ö. 1309/1891'den sonra) ait olabileceği akla gelmektedir. Servet mahlaslı sanatçılar içerisinde tek kadın olması ve 1870 yılında İstanbul'da kurulduğu bilinen Dârülmualimât'ta (Şanal 2009: 221) öğretmenlik yapması (Ceyhan 2000: 327) bu fikri doğrulamaktadır. Fakat şairin ilim sahibi olmadığını belirtmesi bu manzumenin Osmanlı Devleti'nin öğretmen yetiştiren kurumunda hocalık yapmış Fatma Servet'e ait olma olasılığını zayıflatmaktadır. Ayrıca mezkûr hac seyahatnamesinin önemli özelliklerinden biri "kiçi, yarındası, irgürmek vb." arkaik kelimeler ile "-durur/dürür, -uban/üben, -ısar/ıser" gibi arkaik ekler ihtiva etmesidir. Bu kelime ve ekler eserin, yazdığı cülûsiyeden Sultan II. Abdülhamit zamanında yaşadığını bildiğimiz Fatma Servet Hanım'dan (Kesik 2016: 1) daha öncesine, 17. yüzyıl öncesine ait olduğu izlenimi vermektedir.

Osmanlı Devleti'ne mensup hacılardan bazıları o dönemdeki ulaşım araçlarının taşıma kapasitesi ve nakil imkânlarının yetersizliği sebebi ile uzun süren yolculuklarını ve istirahat için durdukları yerleri anlatan, menâzilnâme adı verilen eserler yazdıkları yukarıda belirtilmişti. Bu eserler genellikle hacıların yol güzergâhlarını, konaklama ve oturak menzillerini tanıtarak hac yolculuğunun nasıl yapıldığını dile getirmektedir (Sak-Çetin 2005: 210). Bu menâzilnâmeler sayesinde Osmanlılar zamanında İstanbul-Mekke hac güzergâhını tespit edebilmekteyiz. Yine bu menâzilnâmeler yardımıyla hac kervanlarının 17. yüzyıla kadar Haleb üzerinden yolculuklarını sürdürürken bu yüzyıldan sonra Haleb'e uğramadan Mekke'ye devam ettiklerini öğrenmekteyiz (Coşkun 2001b: 314). Makaleye konu olan eserde şair;

² bk. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* "Servet" http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=servet&M_DOGUM_YERI=&M_OLUM=&M_MESLEK=&M_ESERLERI=&M_DOGUM=&M_YAZAR= (E.T: 22.11.2016)

Bu sayı başka bir kaynağa göre üçtür (Tuman 2001: 1/140).

*Geçüp andan Haleb şehrine irdük
Resûl evlâdını ziyâret itdüük* (Servet Efendi [yz]: 2b)

beytiyle Haleb'e uğradıklarını bildirmektedir. Bu durum eserin 17. yüzyılda veya daha öncesinde yaşamış bir şair tarafından yazıldığı düşüncesini desteklemektedir.

Manzum hac seyahatnamesinde yazılış tarihi hakkında tahmin yürütmeye imkân tanıyan ender sayıda beyit vardır. Bunlardan biri olan;

*Halîfe-i zamân şâh-ı cihânı
Hak ana vire 'ömr-i câvidânı* (Servet Efendi [yz]: 1b)

beytinde dönemin hükümdarı için "halife" sıfatı kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti hükümdarlarının "halife" unvanını 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim marifetiyle aldıkları bilinmektedir (Çiçekler 1998: 17/546). Bu nedenle manzumenin 16. asırda yazıldığı ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Türkçe arkaik kelimeler barındıran eserin dil ve üslûbu da 16. yüzyıl özellikleri taşımaktadır. Fakat maalesef hâlihazırdaki biyografik kaynaklarımız 16. yüzyıla mensup Servet mahlaslı bir şair hakkında bir bilgi ihtiva etmemektedir.

Bu veriler ışığında söz konusu eserin hangi şaire ait olduğunun kesin bir şekilde tespitinin mümkün olmadığı, Servet isimli/mahlaslı, 16. yüzyılda yaşamış kadın bir sanatçıya ait olabileceği, manzumenin başka nüshalarına ya da Servet mahlaslı sanatçılar ile ilgili yeni bilgilere ulaşıldıktan sonra şairin kimliğine net bir şekilde ulaşılabileceği söylenebilir.

4. Yazılış Tarihi

Servet'e mâl edilen manzum hac seyahatnamesinin mukaddesinde ya da hatimesinde herhangi bir tarih yer almamaktadır. Metin içerisinde doğrudan zaman ya da tarih bildiren bir ifade de yoktur. Bu nedenle yukarıda "2. Şairi" başlığı altındaki tartışma doğrultusunda manzum hac seyahatnamesinin 16. yüzyılda yazıldığı söylenebilir. Bu husus eseri, Türk edebiyatında ilk örneklerine 15 ve 16. yüzyılda rastlandığı bilinen (Coşkun 2007: 20) manzum hac seyahatnamelerinin en eskilerinden biri kılmaktadır.

5. Şekil Unsurları

Makaleye konu olan manzume, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Fakat şair, mesnevinin yerleşik kurallarını gevşeterek şiirini meydana getirmiştir. Mesnevinin kaidelerinden biri beyitlerle tesis edilmesidir. Şairinin Servet olduğu söylenen esere beyitlerle başlanmaktadır. Fakat iki yerde dörtlük nazım birimine geçilmektedir. İlk 15 beyitten sonra 5 dörtlük ile devam edilmektedir. Akabinde tekrar beyit birimine dönülmüş, 84 birim bu surette tanzim edilmiştir. 85. beyte tekabül eden yerde bir kez daha dörtlüğe geçilmiştir. Burada 4 dörtlük kurulduktan sonra eserin geriye kalan kısmı mesnevinin aslî birimi olan beyitlerle tesis edilmiştir. Eser bu hâliyle 135 beyit ile 9 dörtlük olmak üzere 144 nazım biriminden müteşekkildir.

Mesnevi nazım şeklinin temel hususiyetlerinden biri genellikle vezin birliğine sahip olmasıdır (Çiçekler 2004: 29/320). Ancak Servet'e mâl edilen manzumede üç farklı kalıp kullanılmıştır. Hezec bahrinin *mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün* kalıbıyla başlayan şiir, 32. ve 33. beyitlerde remel bahrinin *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* kalıbına geçiş yapmaktadır. 34. beyitle başlangıç kalıbına dönen manzumenin 13 beyti de *mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Tüm eseri bu üç kalıp arasındaki düzensiz surette dönüşümlerle tertip eden şair, en çok *mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün* kalıbını tercih etmiştir.

Manzum hac seyahatnamesinde kullanılan kalıpları ve beyit sayılarını şu şekilde göstermek

mümkündür:

Kullanılan Kalıp	Beyit No	Dörtlük No	Beyit/ Dörtlük Sayısı
<i>mefâ'ülün / mefâ'ilün / fe'ülün</i>	1-31, 34-54, 82-84, 88-97, 101-102, 105-110, 112-123, 132-133	1-5	92
<i>fâ 'ilâtün / fâ 'ilâtün / fâ 'ilün</i>	32-33, 55-81, 85-87, 103-104, 111	6-9	39
<i>mefâ'ülün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün</i>	98-100, 124-131, 134-135	-	13
TOPLAM	144		

Müellifin aruz kalıplarını başarılı bir biçimde şiirine tatbik ettiğini söylemek mümkün değildir. Manzumenin pek çok mısraında vezin aksamaktadır.³ Bir dörtlük (bk. 1. dörtlük) ile bazı beyitlerde⁴ vezin problemlerine rastlanmaktadır. Kimi yerlerde ise aslı imlaları “Cüft, şehir, ‘asr, ‘akl, ‘ömr” olan kelimeler “Cüfüt, şehir, ‘asır, ‘akıl, ‘ömür” şekline sokulduğu takdirde kalıp oturmaktadır. Bu tür zorlamaları saymadığımız halde 306 dizeden müteşekkil şiirin 48 mısraında vezin kusurludur. Bu durum eserin % 15,6’sında aruz kusuru olduğu anlamına gelmektedir. Yukarıda manzumenin bulunduğu mecmuanın kültür düzeyi düşük olduğu anlaşılan biri tarafından derlendiği belirtilmişti. Metinde görülen aruz sorunlarının bazılarının derleyici kaynaklı olması muhtemeldir. Kusurların bir kısmının derleme esnasında ortaya çıktığı kabul edilse bile eserin aruza hâkim bir şair tarafından yazıldığını iddia etmek oldukça güçtür.

Mesneviler genellikle “giriş”, “konunun işlendiği bölüm” ve “bitiş” olmak üzere üç ana bölüm şeklinde tertip edilirler. Muntazam bir mesnevinin giriş kısmında “besmele, tahmid, tevhid, münâcât, na’t, mi’râc, mu’cizât, din büyüklerine övgü, dönemin hükümdarına övgü, devlet büyüklerine övgü, sebep-i telif” alt bölümleri olur (Kartal 2010: 556-576). Söz konusu seyahatname birer beyitlik tevhid ve münâcât bölümleri ile başlamaktadır. 3. ve 4. beyitler na’tı meydana getirmektedir. 5. beyit din büyüklerine övgüyü içermektedir. Dönemin hükümdarına methiye bölümünü 6. ve 7. beyitler oluşturmaktadır. Şair, giriş bölümünün son kısmı olan sebep-i telifi 8. ile 19. beyitler arasında işlemektedir. Burada 15. ile 16. beyit arasına yine telif sebebini ele alan 5 dörtlük de yerleştirmiştir. Konunun işlendiği asıl bölüm ise 19. beyitte başlamaktadır. Bu bölüm 128. beyte kadar sürmektedir. Bitiş bölümü ise 129.-135. beyitleri arasında yer almaktadır.

Makaleye konu manzumede redif ve kafiye tatbikinde -vezinde olduğu gibi- çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bazı beyitlerde uyak ya da redif görülmemektedir. 144 birimlik eserin 4 beytinde redif veya kafiye yoktur.⁵ Fakat bu durumun derleyici kaynaklı olabileceği de kabul edilmelidir. Şair bir beyitte Hz. Osman’a ait bir sıfat olduğu bilinen “Zi’n-nûreyn” ifadesini “Zi’n-nûrîn” biçiminde zorlayarak kafiye oluşturmuştur.

Mesnevide şairin daha çok mürekkebe, yani birden fazla ses tekrarına dayalı kafiyeler kullandığı dikkat çekmektedir. Şair, mürekkebe kafiye çeşitlerinden (mürdef, mukayyed, müesses) ise en çok;

³ Bu mısralar şunlardır: 5/2 (5. beytin 2. mısraı), 19/1, 27/2, 30/1, 34/1, 42/2, 45/1, 52/2, 56/2, 57/2, 63/1, 68/1, 69/1, 80/1, 82/2, 84/2, (6. dörtlüğüm 1. mısraı), 91/2, 92/2, 99/1, 101/1, 102/1, 109/2, 113/1, 115/2, 125/2.

⁴ Bu beyitler şunlardır: 21, 40, 41, 43, 46, 48, 58, 73, 97, 126, 131.

⁵ Bu beyitler şunlardır: 12, 41, 74, 131.

Münezzehsün zamân ü hem mekândan
'Akıl irmez ana sırr-ı nihândan (Servet Efendi [yz]: 1b)

Be-gâyet olmuşam bî-çâre miskîn
Garik-ı bahr-ı 'isyân zâr u gamgîn (Servet Efendi [yz]: 1b)

örneklerinde görüldüğü üzere mürdef kafiye çeşidini tercih etmiştir. Manzumenin 23 biriminde mürdef kafiye görülmektedir.⁶

Manzum hac seyahatnamesinde tek sestem oluşan (mücerred) kafiye de yer verilmiştir:

Yaratmışdur Hudâ 'arş gölgesinden
Cihân halkı geçer hoş sâyesinden (Servet Efendi [yz]: 1b)

Ecel dermânını inse bu tağa
Giderken bildük ahvâl irdi yine (Servet Efendi [yz]: 2a)

beyitleri buna örnek olarak verilebilir.

Eserin kafiye-redif özellikleri bağlamında dikkat çeken noktalardan biri müreddef, yani sadece redifin bulunduğu beyitlerin sayısının klasik Türk edebiyatı ortalamasının üzerinde seyretmesidir.

Dönüp 'azm-i vatan kılduk hezârân derd ü âh ile
Geçen eyyâmı anup döker gözyaşları eyle (Servet Efendi [yz]: 2b-derkenar)

Kıldı bir ma'sûma hüküm Medîne-i Münevverede
Habîbu'llâhun oğlu İbrâhîm karşıdur anda (Servet Efendi [yz]: 2b-derkenar)

şeklinde örneklerini verebileceğimiz bu türden birimlerin sayısı 41'dir.⁷

Manzumenin bazı yerlerinde şairin, mesnevi diziliminin içerisine farklı nazım şekilleri yerleştirme gayreti taşıdığı hissedilmektedir. Örneğin beyitlerin arasına serpiştirilen dörtlükler kafiye dizilişleri ve birim sayıları ile koşma nazım şeklini anımsatmaktadır. Eserin son iki beyti ise farklı aruz kalıbı ve "aa ba" uyak örgüsüyle kıt'a nazım şeklini akla getirmektedir. Mesneviye gazel ya da benzeri kısa manzumeler yerleştirilebilmekle birlikte koşma gibi halk edebiyatı şiirlerinin konmasına pek rastlanmamaktadır.

Servet mahlaslı bir şaire atfedilen eser vezin, kafiye ve nazım şekli kusurları nedeniyle birinci sınıf bir manzume olmadığı fikrini vermektedir.

6. Muhteva Unsurları

Servet mahlaslı bir sanatçıya atfedilen eserin muhtevasını şöyle özetleyebiliriz: Şair, Allah'ın birliğini dile getirip ona yakararak başlamakta; Hz. Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâmda bulunmaktadır. İki beyitle dönemin hükümdarına övgüde bulunup sebebi telife geçmektedir. Şair burada aciz, miskin, günahkâr bir kul olduğunu, Allah'ın inayeti olursa bir hikâye anlatacağını belirtmektedir. Allah ona üç çocuk vermiştir. O, çocuklarıyla mutlu bir yaşam sürmekteyken çocukları ansızın peşi sıra vefat eder. Biri akşam, biri yatsı, biri de sabah ezanında teslim-i cân etmiştir. Şair, Allah'tan geldiği için bu kara yazıya katlanır ve kendisinin yaşadığını başka bir anne çekmesin diye dua eder. Çocuklarından ayrılmanın ateşiyle bir müddet yandıktan sonra Allah'tan Ka'be'ye yüz sürmeyi niyaz eder. Yaradan onun duasını kabul eder; hacca gitmek için yola koyulur. Önce Pendik, Ermenek, Pazarlık ve Akşehir'e

⁶ Bu birimler şunlardır: 2, 9, 10, 13, 14, 2. dörtlük, 3. dörtlük, 4. dörtlük, 20, 28, 35, 51, 58, 68, 69, 77, 78, 81, 8. dörtlük, 86, 91, 100, 103.

⁷ Bu birimler şunlardır: 21, 24, 25, 26, 29, 30, 36, 39, 40, 43, 49, 50, 53, 57, 59, 62, 64, 72, 75, 80, 83, 84, 87, 88, 89, 92, 94, 96, 101, 102, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 117, 121, 126, 130, 132. beyitler.

gelirler. Konya'ya geçip Mevlânâ'nın türbesini ziyaret ederler. Yolculuklarının devamında yüce dağlar, coşkun ırmaklar görürler. Kırkgeçit'ten geçip Adana'ya varırlar. Cebrâil'in indiği Danyal Köprüsü'nden geçerler. Yöresini kimsenin bilmediği Şâh Mervân Kalesi'nden geçerler. Kurdkulağı, Karanlıkuyu, Payas, İskender Dağı geçtikleri diğer yerlerdir. Kâfir hududu olan Bakras Dağı'nda yürürken zorlanırlar. Hacılar orada sıkıntılar çekerler. Halep'e varıp Resûl (a.s.) evlâdından bir şahsın mezarını ziyaret ederler. Halep'ten Şam'a giderken iki üç günlük bir mesafedeki Hama'ya uğrarlar. Orada su değirmenlerini görürler. Maarra ve Hân-ı Şeyhûn'u geçip nice sarp yerler aşarlar. Bundan sonra Şam'a ulaşırlar. Orada yüz binlerce ziyaret yerinin olduğunu duyarlar. Bunlardan bazıları Emevî Câmî'i, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya'nın makamı, İmam Hüseyin'in kesik başı, İmam Ali'nin kızları ile Bilâl-i Habeşî'nin mezarı, Veyselkaranî'nin taç ve hırkası, Hz. Peygamber'in üç eşinin türbesi, hulefâ-yı râşidîn'in el yazısı ile yazılmış Mushaf, Hz. İsa'nın ineciği minâredir.

Şam'dayken şairin bir çocuğu hastalanır. Şam'da geçirilen birkaç günden sonra Kudüs'e varmak için yola koyulurlar. Kudüs'e yedi günde varırlar. Burada Kubbe-i Sahra'yı, Mescid-i Aksâ ile kıyamette insanların toplanacağına inanılan yeri, Bâb-ı Cennet'i, Bâb-ı Rahmet'i, Tevbe Kapısını, Davud peygamberin zincirinin ucunu, Hz. İsa'nın saf, ak mermerden oyulmuş beşiğini, Hz. Muhammed'in mî'râca çıktığı yeri, Cebrâil'in Sahratullah'taki parmak izlerini, Hz. İsa'nın göğe yükseldiği yeri, Hz. Meryem'in kabri ve Hz. Musa'nın mezarını ziyaret ederler. Kudüs gezisinden sonra Şam'a geri dönerler. Şam'a dönüşlerinde Yûsuf nebînin kapısı, Ya'kup (a.s.) köprüsü ile Ken'an illerini de görürler. Şam'dayken Ka'be'yi merak ederler. Yola çıkıp Müzeyrib denen bir menzile varırlar. Müzeyrib'de yedi gün kaldıktan sonra kafilenin önünde Hz. Peygamber'in sancağı ve Emîrül-hac olacak vaziyette Mafrak, Ayn-ı Zerka, Vâdî-i Anze, Tabutkorusu gibi yerleri geçerler. Susuz bir vaziyette yolculuğa devam ederler. Günahkâr olduklarından dolayı insanları taş kesilen bir yer görürler. On iki konaktan sonra Âsî Hurma adlı bir yere varırlar. Sarp bir yer olan Salih Peygamber Devesi (Medâyin-i Sâlih) ile susuz, çorak Akabe'yi geçerler. Cennete benzeyen Alâ adlı yerde mola verirler.

Çeşitli kaleleri aştıktan sonra Medîne-i Münevver'e gelirler. Hz. Muhammed'in şehrine vardıkları için sevinçten yürekleri oynar. Ak ve münevver kubbeli Ravza-i Mutahhara'yı ziyaret ederler. Ziyaret esnasında ağlayıp kendilerinden geçerler. Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Fâtma'nın türbelerini dolaşırlar. Şair, ilim sahibi olmadığı için bu güzel yerleri anlatmaktan aciz olduğunu bildirir. Medine'deyken Hz. Osman ile Hz. Hamza'nın makamları ile Peygamber Efendimiz'in hurma bahçesini gezerler. Oradayken zengin, fakir her insan ihramını giyip, Allah'a yönelip "Lebbeyk" diyerek ibadet etmektedir. Dokuzuncu konak olarak Mekke'ye ulaşırlar. Babüselam'dan girerek Ka'be'ye varırlar. Şair, Ka'be'yi karşıdan görünce vecde gelir. Herkes orada secdeye gitmektedir. Her türden hacılar Ka'betullah'ı yedi defa tavaf edip Hacerülesved'in karşısında dururlar. Altınoluk'un yanına gelip dua ederler. Kafile olarak Ka'be kapısından çıkıp Safa ve Merve'ye varırlar. Yedi defa gidip gelirler. Arefe gecesi Mina pazarına geçerler. Halk sonraki gün toplanıp Arafat'a çıkacaktır. Arafat'tan ikinci vakti Mina'ya dönerler. Mina pazarında bayramı kutlarlar. Zengin, fakir herkes kurban keser. Orada Hz. İbrahim'in bir mescidi vardır. Bu mescitte namaz kılmak gerekmektedir. Orası Cebrâil'in İsmail'in yerine kurban edilmesi için koç getirdiği yerdir. Oradan şeytan taşlamaya giderler. Üçer kere yedişer taş atarlar. Şair burada "Hacci kabul olanın taşı, melekler olur." diyerek hacci kabul olan kişinin attığı taşın meleğe dönüştüğü yönündeki inanışa yer verir.

Mina'yla Ka'be arasında Hira Dağı vardır. Mina'dan sonra tavaf için Ka'be'ye geri giderler. Safa ve Merve'de sa'y ederler. Akşam Mina'ya gelirler. Sonra herkes Ka'be'ye geçer. Şair burada sürekli tavaf ve sa'y ettiğini, bundan çok mutluluk duyduğunu belirtir. Bab-ı Umre'den

umreye gidilip oradan Ka'be'ye gelirler. Kabetullah kapısından çıkıp Hz. Muhammed'in evine varırlar. Hz. Peygamber'in evinde büyük sofanın önünde üç oda vardır. Burada mübarek dirseğinin izi olan bir taş bulunmaktadır. Sofasında iki mihrap vardır. Bahçesinde hurma ağacı yer almaktadır. Orası Hz. Hatice ile yaşadığı, Hz. Fâtıma'nın doğduğu yerdir. Hz. Muhammed'in annesi ve Hz. Alî'nin evlerini dolaşırlar. Mekke'de gezilecek yer sayılamayacak kadar çoktur. Fakat şair bunları dile getiremeyecek denli zayıf ve düşkündür. Beytülharam'da Veda Kapısı denen bir yer vardır. Veda edip oradan çıkarlar. Hacılar orada gözyaşları içerisinde dua edip geri geri giderler. Eşyalarını yüklenip Ka'be'nin önünden geçerler. Ayrılığın verdiği üzüntüyle gidip Verâ-yı Fâtıma denen büyük bir köye konarlar. Buradan tekrar Medîne'ye geçerler. Orada Hz. Muhammed'in oğlu İbrahim'in mezarını görürler. Ka'be ve Medîne'den ayrı düşdükten sonra sonsuz bir üzüntüye kapılırlar. Yolculukları üzerinden on ay geçtikten sonra şair annesini de kaybeder. Bin dert ve âh ile vatana dönüş için yola koyulurlar. Geçen zamanlar için gözyaşı dökerler. Şair, üzüntüsünden dolayı hislerini dile getirmekten acizdir. Başa gelen Allah'tan gelmiştir, gafil olup isyan etmemek gerekir. Bundan dolayı o; kendine seslenip "İsyanından dolayı tevbe et, aklını zâyî' etme!" demektedir. Sonda "Ne yazık ki ben, ömür sermayesini heba etmiş zayıf ve âciz bir âvâreyim; söylediklerim de kendimedir." diyerek mesneviyi bitirmektedir.

Bu anlatılar, manzum hac seyahatnamesinin konusunun hac ibadetini ifa etmek için çıkılan seyahatte elde edilen izlenimler olduğunu göstermektedir. Konu ele alınırken çoğu defa "başta gelen dertlere sabretmek" gerektiğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Dolayısıyla eserin "sabır, metanet, tevekkül" temalarını ihtiva ettiği söylenebilir.

Bilindiği üzere Osmanlı hac seyahatnâmeleri;

- 1- Hac rehberleri veya hac el kitapları
- 2- Rehber nitelikli olanlar
- 3- Rapor nitelikli olanlar
- 4- Edebî, mistik veya diğer eğilimlerle yazılanlar

olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Hac rehberleri de haccın dinî önemini, kurallarını, yapılaş şekil ve yerlerini anlatan menâsiknâmeler ile hac yolculuğu sırasında uğranılan konakların isimlerini, kervan yürüyüşüne göre uzaklıklarını anlatan menâzilnâmeler olmak üzere iki çeşittir (Coşkun 2001a: 189-191). Muhtevasını yukarıda özetlediğimiz manzume, tür olarak menâsiknâme, menâzilnâme ile edebî hac seyahatnamesi özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Genel kompozisyondan hareketle ise eserin edebî hac seyahatnamesi türünde olduğu söylenebilir.

Klasik Türk edebiyatına mensup eserlerin muhteva unsurlarında edebî sanatlar önemli bir yer tutar. Bu edebiyatta aşk, özlem, güzellik, hayranlık gibi yoğun hisleri anlatan gazel ve kasidede çok sayıda edebî sanata rastlanırken bir olayın ya da durumun tahkiye edilmesine dayanan mesnevide bu sanatlar nispeten daha az görülmektedir. Çalışma konusu hac seyahatnamesi için de bu durum geçerlidir. Şair eserin genelinde kervan konaklarını, hac farızasını ve izlenimlerini aktarmaktadır. Bundan dolayı mecaz, anlam, söz ve yazı ile ilgili sanatlara nadiren başvurmuştur. Edebî sanatlar içerisinde en çok tezat⁸ ve nidâ⁹ gibi tertibi kolay türler tercih edilmiştir.

Servet'e mâl edilen hac seyahatnamesinde görülen edebi sanatların belli başlıları birer örnek ile şöyle gösterilebilir:

⁸ Tezat sanatı şu birimlerde görülmektedir: 3. ve 7. dörtlük, 12, 17, 58, 89, 95, 101, 109, 110, 132, 133. beyitler.

⁹ Nida sanatı şu beyitlerde görülmektedir: 1, 41, 60, 66, 68, 69, 81, 86, 107, 134.

Tezat

Şem'a pervâne gibi gice gündüz
Ne bay u ne gedâ yeksân düpedüz (Servet Efendi [yz]: 3a)

Nida

Hazret-i İsâ göge gıtdügi yir
Meryemün kabri de anda ey dilir (Servet Efendi [yz]: 2b)

İstifham

Nice medh idelüm ol pâdişâhı
Ki meddâhı olupdur murg [u] mâhî (Servet Efendi [yz]: 1b)

Tevriye

Yaratmışdur Hudâ 'arş gölgesinden
Cihân halkı geçer hoş sâyesinden (Servet Efendi [yz]: 1b)

Teşhis

Habîbu'llâh şehrine gelince
Cân sevinür yürek oynar irince (Servet Efendi [yz]: 3a)

Teşbih

'Asker-i gam dürüp üstüme geldi
Virân olup gönül şehri yıkıldı (Servet Efendi [yz]: 1b)

İstiare

Bularun âteşiyle niçe müddet
Be-gâyet câna kâr itmişdi fûrkat (Servet Efendi [yz]: 1b)

Kinaye

Yöneldük râh-ı Hakka toğrı ey cân
Niçe yirlerde olduk yolda mihmân (Servet Efendi [yz]: 2a)

Tenasüp

Gam u gussa ile feryâd ü âhum
İrişdi göklere dūd-ı siyâhum (Servet Efendi [yz]: 2b)

Telmih

Yûsufı arayu ol tağı taşı
Taşları delmiş 'aceb gözi yaşı (Servet Efendi [yz]: 2b)

Tekrir

Tavâf [ü] sa'y iderdük gice gündüz
Ne hoş demdür ne hoş sâ'at [düpedüz] (Servet Efendi [yz]: 3a-derkenar)

Mübalağa

Dönüp 'azm-i vatan kılduk hezârân derd ü âh ile
Geçen eyyâmları anup döker gözyaşları eyle (Servet Efendi [yz]: 2b-derkenar)

Edebî metinlerin muhteva unsurlarından biri de deyim ve atasözleridir. Servet'e atfedilen hac seyahatnamesinde hac kervanının uğradığı menziller ile hac ibadeti hakkında bilgiler verilen kısımlarda deyimlere oldukça ender rastlanmaktadır. Bununla beraber tevhid, münâcât, na't ve sebep-i telif bölümleri ile şairin ferdî hissiyatını dile getirdiği diğer yerlerde deyimlere sıkça rastlandığı görülmektedir. Şair bunlar içerisinde en çok "kâr etmek, yüz sürmek, gözyaşı

dökmek” deyimlerini kullanmıştır. Manzumede herhangi bir atasözü geçmemektedir. Eserin aruzun kısa bir vezniyle yazılmasını bunun nedeni olarak değerlendirmek mümkündür.

Manzum hac seyahatnamesinde geçen beyitler şunlardır:¹⁰

- Âh etmek (90. Beyit)
- Akıl ermemek (2. Beyit)
- Ardına bakmamak (100. Beyit)
- Can vermek (4. Dörtlük)
- Derde düşmek (3. Dörtlük)
- Derdine derman olmak (7. Dörtlük)
- Elem çekmek (35. Beyit)
- Feryadı göklere ermek (51. Beyit)
- Feryat etmek (89. Beyit)
- Yola getirmek (4. Beyit)
- Göge ermek (26. Beyit)
- Gönlü viran olmak (1. Dörtlük)
- Gözyaşı dökmek (122, 130. Beyit)
- Günaha batmak (9. Beyit)
- Haddi olmamak (8. Beyit)
- Hakka yönelmek (20. Beyit)
- Hayran olmak (7. Dörtlük)
- İbret olmak (76. Beyit)
- Kâr etmek (1 ve 2. Dörtlük, 15, 16. Beyit)
- Kara yazılı olmak (5. Dörtlük)
- Niyaz etmek (17. Beyit)
- Sayesinde (olmak) (7. Beyit)
- Takati olmamak (47. Beyit)
- Taşa çalmak (104. Beyit)
- Vecde gelmek (93. Beyit)
- Yaka yırtmak (7. Dörtlük)
- Yola girmek (69. Beyit)
- Yüreği oynamak (84. Beyit)
- Yüz sürmek (17, 125. Beyit)
- Yüz tutmak (90. Beyit)
- Yüzü olmamak (8. Beyit)

7. Dil ve Üslûp

Makale konusu seyahatnamenin dil ve üslûbunun klasik Türk edebiyatının geneline nazaran sade olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kanıya varmamızın ilk nedeni manzumenin dil varlığını Arapça ve Farsçadan çok Türkçenin meydana getirmesidir. İkinci neden eserde Arapça ve Farsça terkiplerin sayısının oldukça az olmasıdır. Başka bir neden ise âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve Arapça-Farsça kelâm-ı kibârlar içermemesidir. Şiir, yukarıda belirtildiği üzere Türkçe deyimler itibariyle de zengindir. Bu hususlar makaleye konu hac seyahatnamesinin dil ve üslûbunu yalın kılmaktadır.

¹⁰ Deyimlerin tespitinde *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler* adlı eserden istifade edilmiştir (Tanyeri 1999).

Dil, özellikle menzillerle hac ibadeti uygulamaları hakkında bilgiler ve yolculuk izlenimlerinin olduğu yerlerde sadedir. Halk edebiyatı nazım birimi olduğu bilinen dörtlüklere geçildiğinde de dil ve üslûbun yalın bir hâl aldığı gözlenmektedir.

*Pendigi vü İrmenegi geçüp
Hem Pâzârcığı vü Akşehri aşup* (Servet Efendi [yz]: 2a)

*Kurdkulağı Karanlukkuyulu
Hem Payas bir gözi İskender Tağı* (Servet Efendi [yz]: 2a)

beyitleri, menziller hakkında bilgileri tumturaksız bir tarzda aktarmaktadır.

*Nişân yiri var ise ne iderler
Üçer kere yedişer taş atarlar* (Servet Efendi [yz]: 3a)

*Girü ahşam[a] gelürler Minâya
Sonra göçer ulu kiçi Ka'beye* (Servet Efendi [yz]: 3a)

beyitleri, hac ibadetini yalın bir dille izah etmektedir.

*Geçüp andan niçe günler yürüdük
Akarsular ulu tağlara irdük* (Servet Efendi [yz]: 2a)

*Görüp [kim] yüce tağlar göge irmiş
Akar ırmakları 'ummâna dönmiş* (Servet Efendi [yz]: 2a)

beyitleri, yolculuk izlenimlerini açık bir anlatımla dile getirmektedir.

*Ak münever görünür kubbesi
Anun içindedür ol Tanrı hâsı
Ne 'aceb heybetlüdürür kapısı
Hak Resûlinün mübârek Ravzası* (Servet Efendi [yz]: 3a)

*Anda olanlar 'aceb hayrân olup
Yakalar çâk eyleyüp giryân olup
Derdli olan cânlara dermân olup
Hak Resûlinün mübârek Ravzası* (Servet Efendi [yz]: 3a)

dizeleri dörtlüklerde dil ve üslûbun yalınlaştığına örneklik etmektedir.

Eserin mukaddimesinde dil ve anlatım diğer yerlere nispeten ağır ve tumturaklıdır. Bu kısımda dil varlığı ağırlıklı olarak Arapça ve Farsçadan oluşmuş, tamlamalar genellikle bu iki dilin kurallarıyla kurulmuştur.

*Hudâyâ hayy u kayyûm [u] vahîdsün
Kadîm ü kâdir [ü] ferd [ü] samedsün* (Servet Efendi [yz]: 1b)

*Halîfe-i zamân şâh-ı cihânı
Hak ana vire 'ömr-i câvidânı* (Servet Efendi [yz]: 1b)

beyitlerini buna örnek olarak verebiliriz.

Dilin canlı bir varlık gibi değiştiği, sahip olduğu kelime ve eklerin anlam ve işlev değişmelerine uğradığı, bazen de yazılı ve sözlü anlatımda kullanımdan düştüğü bilinen hususlardır (Küçük 2014: 2). Dilin güncel hâlinde yer almayan, arkaik adı verilen bu kelimelere tarihî metinlerde rastlanmaktadır. 16. yüzyılda yazıldığı izlenimi veren manzum hac

seyahatnamesi çok sayıda arkaik kelime ve ek ihtiva etmektedir. Metinde geçen arkaik kelimeleri şöyle verebiliriz:¹¹

Tuş olmak: 1- Yönelmek. 2- Rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak. 3- Nail olmak, erişmek. 4- Delâlet etmek, uygun gelmek.

Bular: Bunlar.

Urmak: 1- Vurmak, çarpmak. 2- Baskın yapmak, gasp ve yağmak etmek. 3- Belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak. 4- Giydirmek, giyinmek, takmak ...

Berk: 1- Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli. 2- Katı, sert. 3- Şiddetli. 4- Süratli, hızlı.

Kiçi (Üç yerde geçmekte): Küçük.

Kamu (Üç yerde geçmekte): 1- Bütün, he, her. 2- Herkes

İrgürmek: Ulaştırmak, eriştirmek.

Bay: 1- Zengin, müstağni. 2- Ulu, kibar, soylu. 3- Temiz.

Yarındası: Ertesi, ertesi gün.

Girü (İki yerde geçmekte): 1- Yine, tekrar, bir daha, sonra. 2- Artık. 3- Başka, gayrı.

Kıçın kıçın: Geri geri, geriye doğru.

Bile: 1- Birlikte, beraber 2- Dahi, de. 3- İle.

Ekler ise şunlardır:

-uban, -üben (anuban)

-ısar, -iser (olısar)

-yu, -yü (arayu)

-durur, -dürür, -turur, -türür (heybetlüdürür)

SONUÇ:

Yavuz Sultan Selim devrinde hilafeti üstlenen Osmanlılar, hac ibadetinin düzen içerisinde gerçekleştirilmesi için seyahat güzergâhları belirlemiş; muhafızlarını ve iâşesini temin ettiği kervanlarla hacı adaylarının kutsal topraklara ulaşmasını temin etmiştir. Bu kervanlarla hacca giden Osmanlı aydınları durdukları konakları, yolculuk izlenimlerini, hac ibadetlerini anlatan çeşitli eserler kaleme almışlardır. Manzum ya da mensur olabilen bu eserler; hac rehberleri, rapor nitelikli olanlar, edebî eğilimlerle yazılanlar şeklinde tasnif edilebilmektedir. Yurt içi ve dışındaki kütüphanelerde pek çok örneği bulunan bu kitapların bazıları bilimsel çalışmalara konu olmuşken bazıları da henüz bir incelemeye tabi tutulmuş değildir. Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötüken İHK Koleksiyonu 06 Hk 2076/1 numarada kayıtlı manzum bir hac seyahatnamesi vardır. Bu eser hakkında tarihî ve çağdaş kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eser, kütüphane kataloğuna Servet Efendi'nin *Manzum Fıkıh*'ı şeklinde kaydedilmiştir. Son beytin altında "Servet didi" yazılı olduğu için Servet mahlaslı bir şaire mâl edilmektedir. Fakat dizelerde herhangi bir isim ya da mahlas geçmemektedir. "Bir ana görmesün ben nice gördüm" ifadesinden şairinin bir kadın olduğu anlaşılmaktadır. Şairin birkaç yerde medrese eğitimi almadığını söylemesi de bu durumu desteklemektedir. Hac kervanının ilk konağından eser sahibinin İstanbullu olduğu ya da İstanbul'a yakın bir yerde yaşadığı anlaşılmaktadır. Manzumede herhangi bir yazılış tarihi de bulunmamaktadır. Hac kervanının Halep'e uğraması eserin 17. yüzyıldan önce yazıldığı anlamına gelmektedir. Mukaddimede dönemin hükümdarına halife denilmesinden 16. yüzyılda kaleme alındığı sonucuna ulaşılabilir. Metinde geçen çok sayıda arkaik kelime de bu durumu desteklemektedir. Eser, 16. yüzyılda yaşamış, Servet mahlaslı kadın bir şair tarafından yazıldığı izlenimi

¹¹ Bu kelimelerin anlamları *Yeni Tarama Sözlüğü*'nden alınmıştır (Dilçin 1983).

vermektedir. Fakat biyografik kaynaklarımızda bu vasıflarda bir şair zikredilmemektedir. Manzume, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Fakat şair, üç farklı aruz kalıbını düzensiz bir şekilde kullanmak ve beyitler arasına dörtlükler serpiştirmek suretiyle mesnevinin yerleşik kuralları dışına çıkmıştır. Manzume, 135 beyit ile 9 kıt'a olmak üzere 144 birimden müteşekkildir. Şairin vezin ve kafiye tatbiki, klasik Türk edebiyatı ortalamasının aşağısındadır. Şiirde pek çok vezin ve kafiye kusuru dikkat çekmektedir. Mecmuanın imlasının oldukça kötü olması bu kusurların bir kısmının derleyici kaynaklı olma ihtimalini doğurmaktadır. Eserin konusu hac ibadetini ifa etmek için çıkılan seyahatte elde edilen izlenimlerdir. Mesnevi, hac menzilleri ve hac ibadeti uygulamaları hakkında bilgiler ihtiva ettiği için menâzilnâme ve menâsiknâme türünün özelliklerini taşımaktadır. Manzumenin dil ve anlatımı klasik Türk edebiyatının geneline nazaran oldukça sade ve süssüzdür. Edebî sanatlar bakımından kuru olan eser, Türkçe deyim, arkaik kelime ve ekler bakımından ise zengindir. Edebî değeri yüksek olduğu söylenemeyecek bu manzum hac seyahatnamesi 16. yüzyıl Osmanlı coğrafyası hakkında bilgiler ve Türkçe deyim ile arkaik kelimeler içermesi bakımından önem taşımaktadır.

8. Metin

8.1. Metin tesisinde dikkat edilen hususlar

- Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin imlasında Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Devellioğlu 2008) isimli lügati esas alındı.
- Arapça ve Farsça ek ve edatların yazımında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* adlı makalesinde (Ünver 2008: 1-46) belirtilen esaslara uyuldu.
- Müstensih hatasıyla "vahid, hunkâr, hemîşe" şeklinde yazılan kelimeler "vahîd, hunkâr, hemîşe" olarak metne alındı.
- Manzumelerin aruz kalıpları başa yazıldı, beyit ve kıt'alara sıra numarası verildi.
- Okunuşundan emin olunamayan kelimelerin yanına soru (?) işareti konuldu.
- Gerekli yerlerde metin tamiri yapıldı. Buralar köşeli parantez ([]) ile gösterildi.
- Vezin veya kafiye zorlamasıyla aslî imlasından farklı olarak metne alınan kelimeler olduğunda bu durum dipnotta açıklandı.
- Transkripsiyon sembolleriyle karışmaması için noktalama işaretleri kullanılmadı.

8.2. Manzum Hac Seyahatnâmesi

[Mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ülün]

Hezec: . - - - / . - - - / . - -

1. Hüdâyâ hayy u kayyüm [u] vahîdsün
Kadîm ü kâdir [ü] ferd [ü] şamedsün
2. Münezzehsün zamân ü hem mekândan
'Aqıl irmez aña sırr-ı nihândan
3. Nice medh idelüm ol pâdişâhı
Ki meddâhı olupdur murğ [u] mâhî
4. Şalât-ıla selâm olsun Resüle
Bizi da'vet idüp getürdi yola
5. Dağı âline aşhâbına bile
Çihâr yâr ü hem etbâ'ile¹²

¹² Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

6. Hālīfe-i zamān šāh-ı cihānı
Hāq aña vire ‘ömr-i cāvidānı
7. Yaratmışdur Hūdā ‘arş gölgesinden
Cihān hālkı gezer hoş sāyesinden
8. Ne haddüm ne vücūdum var ne yüzüm
Ki hākden kemterüm ne ola sözüüm
9. Be-gāyet olmuşam bī-çāre miskīn
Ġarīķ-ı baħr-ı ‘ișyān zār u ğamġin
10. Bu çarħuñ dürlü zehrin itmişem nüş
Cihānda cānumı kıldum ferāmüş
11. Olursa cānuma Hāqdan ‘ināyet
Diyem aħvālüm ola bir hikāyet
12. Hūdā virmiş-idi evvel üç ‘ıyāl
Dün [ü] ğün bilmez idüm hiç melā‘ib¹³
13. Olup bir niçe dem bunlarla hāndān
Ġazā irișdi nā-ġāh oldı pinhān
14. Hākuñ emriyle döner çarħ-ı ğaddār
Muñi‘ olmaķ gerekdür kul[sa] nā-çār
15. Bu fūrķat āteși kār itdi cāna
Bu ebnāti ...¹⁴ yana
1. ‘Asker-i ğam dürüp üstüme geldi
Vīrān olup ğöñül¹⁵ şehri yıķıldı
Çāre ne ayrılık Mevlādan geldi
Mușībet cānuma kār eyledi¹⁶
2. ‘Ömürüm hāșılı tāze cüvānum
Bahārum bülbül-i šīrīn-zebānum
Cüfüt¹⁷ yavrularum ārām-ı cānum
Fīrāķı cānuma kār eyledi
3. Devāsız derde tuș oldum meded [āh]
Bu hāli kimse[ye] virmesün Allāh
Ġazā-yı āsumānī irdi nā-ġāh
Ne müșkil [derd] urmuş ayrılık āh¹⁸
4. Biri aħșam zamānında virüp cān
Biri yatsuda irdi emr-i Sübhān
Biri de irtede temcīdde ey cān
Yanaġı tüyleri șulu dirīġ āh
5. Ġara yazı imiș başumda ğördüm
Çü taķdīr-i Hūdādur anı bildüm

¹³ Bu beytin kafiyesinde kusur bulunmaktadır.

¹⁴ Bu kısımda sayfada yırtık bulunmaktadır.

¹⁵ Yazmada “ġöñli” biçiminde yazılan bu kelime vezin icabı “ġöñül” olarak metne alındı.

¹⁶ Bu kıt’anın mısralarında vezin aksamaktadır.

¹⁷ Aslı “cüft” olan bu kelime vezin icabı “cüfüt” biçiminde metne alındı.

¹⁸ Yazmada dörtlüklerin ilki olan bu birim kafiye diziliși icabı buraya alındı.

- Bir ana görmesün ben nice gördüm
Ne çâre n'eyleyem el-ḥükmü li'llâh
16. Bularuñ âteşiyle niçe müddet
Beğâyet cāna kâr itmişdi fūrkat
17. Niyâz idüp Ḥudādan gice gündüz
Ṭavâf-ı Ka'beye yâ Rab sürem yüz
18. Olup çün cānuma Ḥaḳdan 'inâyet
Du'âmız kıldı luṭfindan icâbet [2a]
19. Yola gitmek için kıldı¹⁹ niyyet
Ki ḥacca gitmege olındı niyyet
20. Yönelduk rāh-ı Ḥaḳka ṭoḡrı ey cān
Niçe yirlerde olduḡ yolda miḥmān
21. Pendigi vü İrmenegi geçüp
Hem Pāzārcığı vü Aḳşehri aşup²⁰
22. Geçüp andan niçe şehr[i] ü yayan
İrişduk bir araya rāzī andan
23. Ki itduk Mollā Ḥunkārı ziyâret
'Aceb tertīb olur anlarda 'âdet
24. Maḳāmāt üzre şevḳ-ıla dönerler
Añuban evliyâyı medḥ iderler
25. Geçüp andan niçe günler yürüdük
Aḳarşular ulu taḡlara irdük
26. Görüp [kim] yüce taḡlar göge irmiş
Aḳar ırmaḳları 'ummāna dönmiş
27. İki cānibde yüksek ulu taḡlar
Arada Ḳırḳgeçidde şular çaḡlar²¹
28. Açılır dürlü çeçekler firāvān
Seḡer bülbülleri ḥoş ider eḡḡān
29. Geçüp bunları taḡlardan yürüdük
Adana şehri dirler anı geçduk
30. Uḡrayup Danyaluñ köprüsine²²
Ne yirde Cebrā'ıl buluşduḡına
31. Ecel dermānını inse bu taḡa
Giderken bildük aḥvāl irdi yine

¹⁹ Yazmada "kıldıḡ" biçiminde yazılan bu kelime vezin ve kafiye icabı "kıldı" olarak metne alındı.

²⁰ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

²¹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

²² Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

[Fā 'ilātün / fā 'ilātün / fā 'ilün]
Remel: - . - - / - . - - / - . -

32. Ol arada Şāh Mervān Qal'asın
Geçdük illā kimse bilmez yöresin
33. Qurdqulağı Qaranluqquyulu
Hem Payas bir gözi İskender Tağı

[Mefā 'ilün / mefā 'ilün / fe 'ülün]
Hezec: . - - - / . - - - / . - -

34. Baqras Tağında kāfir hūdūdında²³
'Araba yürümek müşkildür anda
35. Çeker hüccāc o şarp yirlerde ālām
Bu hāli itseler cönglere i'lām
36. Geçüp andan Haleb şehrine irdük
Resül evlādını ziyāret itdük
37. Şehīd-i Kerbelānuñ ma'sūmiymiş
Vefāt idüp Halebde defn olınmış
38. Halebden gidüp 'azm idince Şāma
İki üç gün konaqdur anda Hāma
39. Muhammedüñ dolābı döner anda
İñiler zārī kı lup her zamānda
40. Ma'arradan Hān-ı Şeyhündan geçüp
Anda dağı niçe şarp yirler aşup²⁴
41. Çünki bunları geçesün ey yār
İresün qarlarā qal'alara²⁵
42. Buradan sonra [sen] Şāma iresün
Şad hezārān ziyāretler göresün²⁶
43. Üçlerüñ kırklarüñ yedilerüñ
Vardır anda maqāmı hep anlarüñ²⁷
44. Cāmi'-i Ümeyye dinmiş birini
Zekerıyyā vü Yahyā peygamber dağı
45. İmām Hüseynüñ mübārek başı²⁸
'Alīnüñ kızları Bilāl Habeşī
46. Veyse'l-Qarānīnüñ tāc u hırkası
Hāzret-i Resülün üç hātünesi²⁹

²³ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

²⁴ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

²⁵ Bu beytin vezni ve kafiyesinde kusur vardır.

²⁶ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

²⁷ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

²⁸ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

²⁹ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

47. Şâm-ı Şerîf içindeki ziyâret
Anı şerh itmege olmaya tâkat
48. Ola *Ke'lâmu'llâh* ki hatt-ı çihâr-yâr
Menâre kim Hâzret-i 'İsâ iner³⁰ [2b]
49. Olıcağ Şâmda sâkin bir niçe gün
Giderler Kudse andan yine bir gün
50. Var idi bir 'ıyâlüm öyle hûb-rû
Giderken hastelendi anda meh-rû
51. Ğam u ğuşşa ile feryâd ü âhum
İrişdi göklere dūd-ı siyâhum
52. Mübârek Kudse yedi günde irdük
Evvelâ Kubbe-i Şahrâyı gördük³¹
53. Göresin Mescid-i Akşâyı anda
Şırâf [u] hem terâzûdur önünde
54. Yarın³² mahşerde Hâk kâzî olıcağ
O yirde olısar diril muhakkak
- [Fâ 'ilâtün / fâ 'ilâtün / fâ 'ilün]
Remel: - . - - / - . - - / - . -
55. Bâb-ı Cennet Bâb-ı Raḥmet andadur
Tevbe kapısı harem yanındadur
56. Dâvud-ı peygamberün zencîr ucı
Şom demirden yapduğı nârenci³³
57. 'İsâ peygamber beşigi andadur
Oyulmuş şâfî ak mermerdendir³⁴
58. Resül[ün] mi'râca çıkdığı revân
Ne yirden göge urulmuş nerdübân³⁵
59. Cebrâilün mübârek parmakların
Şahratu'llâhda görürsün yirlerin
60. Hâzret-i 'İsâ göge gitdüğü yir
Meryemün kabri de anda ey dilir
61. Kudse yakın Hâzret-i Mūsâ nebî
Bir cânibde Hâlîlü'r-raḥmân ebî
62. Bunları çün ki ziyâret idesün
Girü Şâm-ı Şerîfe 'azm idesün

³⁰ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

³¹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

³² Yazmada "Yaruñ" şeklinde yazılan bu kelime anlam icabı "Yarın" olarak metne alındı.

³³ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

³⁴ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

³⁵ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

63. Andadur Yūsuf peyember³⁶ apusu³⁷
Hem daı Ya‘kūb nebīnūn kōprūsi
64. Tat-ı Ya‘kūb anda Ken‘ān illeri
āma gelince gōrūrsūn bunları
65. Yūsufı arayu ol aı aı
aları delmi ‘aceb gōzi yaı
66. Ol aradan āma geldūn³⁸ ey ulu
a esen varup gelen ne batlu
67. Ka‘betu’llāha idersūn ho merak
Yola ıup hem iderler otura
68. Mūzeyrib dirler bir vādīde ey cān³⁹
Anda aār balanur pīr ū cūvān
69. Dururlar anda yedi gūn daı ey cān⁴⁰
ora yola girūp olurlar revān
70. Balanur yollar iidilmez haer
Kimse ehrinden alınmaz bir eer
71. Resūlu’llāh sancaqı mamil ile
Emīrū’l-hācc ōnde ardı āfile
72. Maraa⁴¹ Maradan ‘Ayn-ı Zera[ya]
Vādī-i ‘Anze Tābūtorusı[na]
73. Ū gūn ū gice dere ekilūr
u imezler anlar daı gāh olur⁴²
74. Ha Te‘ālā kendū lufından girū
Hemīe anlara uvvet[i] virūr⁴³
75. Geūp andan mesh olan adamlara
Ha Te‘ālā hım idūpdūr anlara
76. a olup endāmları bedenlere
Gōricek gōz ‘ibret olur anlara
77. ‘Aı olmi Ha[a kim] ol avm-i dūn
Anuñ iūn bōyle olmi ser-nigūn
78. On iki onaqı geersin hemīn
‘Aı Hūrmāya gelūrsin ho yaın

³⁶ Yazmada “peygāber” eklinde yazılan bu kelime anlam icabı “peyember” olarak metne alındı.

³⁷ Bu mısrada vezin aksamaktadır.

³⁸ Yazmada “geldi” eklinde yazılan bu kelime anlam icabı “geldūn” olarak metne alındı.

³⁹ Bu mısrada vezin aksamaktadır.

⁴⁰ Bu mısrada vezin aksamaktadır.

⁴¹ Bu kelimenin baında “Ortadan” sōzcūū yazılıdır. Vezin icabı bu kelime metne alınmadı.

⁴² Bu beyitte vezin aksamaktadır.

⁴³ Bu beytin kafiyesinde kusur bulunmaktadır.

79. İlerü Şâlih peyember⁴⁴ devesi
Şarp ‘Aķabedür geçince orası
80. Anda bünyâdlar kıuyular var ipsüz⁴⁵
Ol yiriñ kıavmi helâk olmış şusuz [3a]
81. Kimse almaz ol şulardan şubh u şâm
Yılda bir hüccâc geçer ey hoş-niyâm

[Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / fe‘ülün]
Hezec: . - - - / . - - - / . - -
82. Geçüp andan kıonarlar hoş ‘Alâya
Mekân-ı teşbîhdür Firdevs-i a‘lâya⁴⁶
83. Medîne şehrine gelince andan
Geçersün niçe dürlü kıal‘alardan
84. Hâbîbu’llâh şehrine gelince
Cân sevinür yürek oynar irince⁴⁷

[Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]
Remel: - . - - / - . - - / - . -
6. Aķ münevver görünür kıubbesi⁴⁸
Anuñ içindedür ol Tañrı hâşı
Ne ‘aceb heybetlü durur kıapusı
Hâķ Resûlinüñ mübârek Ravzası
7. Anda olanlar ‘aceb hayrân olup
Yaķalar çâķ eyleyüp giryân olup
Derdli olan cânlara dermân olup
Hâķ Resûlinüñ mübârek Ravzası
8. Cebre‘ilüñ⁴⁹ geldüğü yirler ‘ayân
Zâhir olmış anda çok dürlü nişân
Mest-i lâ-ya‘kıl olur gören hemân
Hâķ Resûlinüñ mübârek Ravzası
9. Ebü Bekir ‘Ömer[üñ⁵⁰] yanındadır
Bir yanında Fâtımatu’z-zehrâdur
Nûra batmış gün gibi hoş berķ urur
Hâķ Resûlinüñ mübârek ravzası

⁴⁴ Yazmada “peygâmbet” şeklinde yazılan bu kelime anlam icabı “peyember” olarak metne alındı.

⁴⁵ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁴⁶ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁴⁷ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁴⁸ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁴⁹ Yazmada “Cebra‘ilüñ” şeklinde yazılan bu kelime vezin icabı “Cebra‘il” olarak metne alındı.

⁵⁰ Yazmada İslam büyüklerinin isimleri saygıyı ifade eden “hazret-i” ibaresiyle birlikte kullanılmıştır. Saygı ifadesinin vezni bozduğu yerlerde bu kelimeler tarafımızdan metinden çıkartıldı.

85. Dirîgâ ‘ilm ile mâhir degülem
Biñde bir vaşfına kâdir degülem
86. Çok ziyâretler var anda ey güzîn
Andadur Hâzret-i ‘Ođmân Zi’n-nürîn⁵¹
87. Ol Habîbu’llâh⁵² hurma bâğçesi
Maķâm-ı Hamza⁵³ Resûlün ‘ammûsı
[Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / fe‘ûlün]
Hezec: . - - - / . - - - / . - -
88. Ziyâret eyleyüp çünki göçerler
‘Alî⁵⁴ Kâpusı yakındur konarlar
89. Ulu kiçi kâmu ‘amel iderler
[Ki] Hâķ lebbeyk diyü feryâd iderler
90. Giyer ihrâmını hâlince kişi
Hâķ[a] yüz tutup âh itmekdür işi
91. Tõkuzuncı konağı Ka‘betu’llâh⁵⁵
İsteyenleri Hâķ irgüre inşâ’llâh⁵⁵
92. Varıcaķ Ka‘betu’llâha konarlar
Evvelâ Bâbu’s-selâmdan girerler⁵⁶
93. Göricek karşıdan geldüm çü vecde
İderler her yañadan Hâķ[ķa] secde
94. Tāvâf idüp yedi kez dolaşurlar
Hâcerü’l-esvede karşı dururlar
95. Şem‘a pervâne gibi gice gündüz
Ne bay u ne gedâ yeksân düpedüz
96. Mübârek Altunoluğa gelicek
Du‘â maķbûl imiş anda durıcaķ
97. Siyâh kemhâdan ne zîbâ örtüsü⁵⁷
Zere nişân şâfi gümüşden kâpusı⁵⁷
[Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün]
Hezec: . - - - / . - - - / . - - - / . - - -
98. Çıķup Ka‘be kâpusından Şafâ vü Merveye geldük
Aña daķı yedi kez varuban⁵⁸ gelmek gerek bildük

⁵¹ Aslı “Zi’n-nüreyn” olan bu sıfat kafiye icabı “Zi’n-nürîn” biçiminde metne alındı.

⁵² Yazmada “Habîbu’llâhuñ” biçiminde olan bu kelime vezin icabı “Habîbu’llâh” olarak metne alındı.

⁵³ Bu kelimenin başında bulunan “Hâzret-i” kelimesi vezin icabı metne alınmadı.

⁵⁴ Bu kelimenin başında bulunan “Hâzret-i” kelimesi vezin icabı metne alınmadı.

⁵⁵ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

⁵⁶ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

⁵⁷ Bu beyitte vezin aksamaktadır.

⁵⁸ Metinde “varup” biçiminde yazılan bu kelime vezin gereği “varuban” olarak metne alındı.

99. ‘Arefe gicesi cümle Minâ bâzârına gelürler⁵⁹
Yarındası ‘Arafâta çıkarlar halk cem‘ olurlar
100. Du‘â kıilup ‘aşır⁶⁰ vaktinde dönerler ‘Arafâtdan
Gelürler Minâ[ya] ardına bakmaz âdemî-zâddan
- [Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / fe‘ülün]*
Hezec: . - - - / . - - - / . - -
101. Minâ bâzârında bayram iderler⁶¹
Ulu kiçi kamu kırbân iderler
102. Birâhîm peygamberüñ mescidi var⁶²
Namâz kılmak gerekdür anda kim var
- [Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]*
Remel: - . - - / - . - - / - . -
103. Andadur hem Hâzret-i ‘İsmâ‘ilüñ
[Yiri] kıoç getürdügi Cebrâ‘ilüñ
104. Ol bıçağ kim İsmâ‘ili kesmedi
Taşa çalub[an] iki pâre idi
- [Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / fâ‘ülün]*
Hezec: . - - - / . - - - / . - -
105. Nişân yiri var ise ne iderler
Üçer kerre yedişer taş atarlar⁶³
106. Kimin kim haccı mağbûl ola anuñ
Melâ‘ikeler olurmış taş anuñ
107. Hîrâ Tağı dahı andadur ey cân
Minâyla Ka‘be arasında inan
108. Minâdan tavâfa girü gelürler
Şafâ vü Merveden hem sa‘y iderler
109. Girü aḥşam[a] gelürler Minâyâ
Şoñra göçer ulu kiçi Ka‘beye⁶⁴
110. Tavâf [ü] sa‘y iderdük gice gündüz
Ne hoş demdür ne hoş sâ‘at [düpedüz]
- [Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]*
Remel: - . - - / - . - - / - . -
111. Bâb-ı ‘Umreden gidersün ‘umreye
‘Umreden toğrı gelürsün Ka‘beye

⁵⁹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁶⁰ Aslı “‘aşır” olan bu kelime vezin icabı “‘aşır” biçiminde metne alındı.

⁶¹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁶² Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁶³ Bundan sonraki beyitler 3a sayfasının kenarına yazılmıştır.

⁶⁴ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

[Mefā‘īlün / mefā‘īlün / fe‘ülün]

Hezec: . - - - / . - - - / . - -

112. Ka‘betu’llāh apısından ıkarsuñ
abību’llāh evine gelürsüñ
113. Mübārek dirsegiyle nice ayanmıř⁶⁵
Yir idüp ařda yiri bellü olmuř
114. Resūlu’llāhuñ olduđı evinde
Ü odadur büyük řuffe öñinde
115. İki mihrābı vardur şuffesinde
urma ağacı vardur bāđçesinde⁶⁶
116. adice ātün ile anda olmuř
Ol⁶⁷ evde Fāıma vücūda gelmiř
117. abību’llāhuñ anası evini
O Far-ı Enbiyānuñ mevlūdını
118. ‘Alī İbni Ebī alib evini
Ne yirde vücūda geldi güzīni
119. Ziyāretlerine yodur nihāyet
řayar olsam bulunmaz add u ğāyet
120. Dirġā bir za‘īfüm anı āat
Saña olmaz [ki] vařfīña nihāyet
121. Vedā’ apusu var Beytū’l-aramda
Vedā’ idüp ıkarlar ol apuda
122. Döküp gözyařların du‘ā iderler
Esenleyüp kıın kıın giderler
123. Hemān-dem yüklenüp cümle göçerler
Ka‘betu’llāhuñ öñünden geçerler

[Mefā‘īlün / mefā‘īlün / mefā‘īlün / mefā‘īlün]

Hezec: . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

124. Gidüp zārī afaānla onarlar bir ‘azīm kūya
Verā-yı Fāıma dirler alurlar ol ġice anda
125. Geçüp andan ona göçe Resūlu’llāha gelürsüñ⁶⁸
İşigine sürüp yüzler o Far-ı Enbiyānuñ⁶⁹
126. ıldı bir ma‘řūma ükm Medīne-i Münevverede
abību’llāhuñ oğlı İbrāhīm arřudur anda⁷⁰

⁶⁵ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁶⁶ u mısradaki vezin aksamaktadır.

⁶⁷ Metinde “evvelā/ola” biçiminde yazılan bu kelime vezin icabı “ol” olarak metne alındı.

⁶⁸ Bundan sonraki beyitler 2b sayfasının kenarına yazılmıştır.

⁶⁹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁷⁰ Bu beyitte vezin aksamaktadır. 2b sayfasının kenarına yazılmış olan beyitlerin 6. ve 7. sırasında yer alan bu ve sonrasındaki beyit anlam bütünlüğü çerçevesinde buraya alındı.

127. Geçüben Ka‘betu’llâhdan geçindük niçe gün âhı
İrüp va‘de on ay diyince göçdi vâlidem dağı
128. Ka‘beden Medîneden cüdâ düşdük de firqatdur
Esen al diyü görüñmez olınca bâķī sūzândur
129. Ğudâ kıł [sen] müyesser kim ki ister Ka‘betu’llâhı
Tavâf idüp ziyâret eyle rüknini edâsını
130. Dönüp ‘azm-i vaan kılduğ hezârân derd ü âh ile
Geçen eyyâmları añup döker gözyaşları eyle
131. Dirîgâ ‘ilme mâhir degülem idem taqrîr
Nice vaşf ide bu zerre alem-i ‘âciz mânend⁷¹
- [Mefâ ‘ilün / mefâ ‘ilün / fe ‘ülün]*
Hezec: . - - - / . - - - / . - -
132. omadı ğam beni yaıcı elden
İñilerem tün ü gün⁷² arğ elinden
133. Benümle biledür tağ-ıla taşda
omaz hergiz beni urıda yaşda
- [Mefâ ‘ilün / mefâ ‘ilün / mefâ ‘ilün / mefâ ‘ilün]*
Hezec: . - - - / . - - - / . - - - / . - -
134. Gelen Ğadan gelür arğa ne söyler[süñ] eyâ ğâfıl
Dönüp tevbe kıł ‘işıyâna ‘aılun⁷³ olmadın zâ‘il
135. Dirîgâ bir za‘ifem ‘âciz-i âvâre vü ğayrân
‘Ömür⁷⁴ nadın hebâ itmiş sözüñ kendüme el-ğâşıl

Servet didi

⁷¹ Bu beyitin vezni ve kafiyesi kusurludur.

⁷² Yazmada “dem-be-dem” biçiminde yazılan bu ibare vezin icabı “tün ü gün” olarak metne alındı.

⁷³ Aslı “ ‘aıl” olan bu kelime vezin icabı “ ‘aıl” biçiminde metne alındı.

⁷⁴ Aslı “ ‘ömr” olan bu kelime vezin icabı “ ‘ömür” biçiminde metne alındı.

KAYNAKÇA

- CEYHAN, Adem (2000), "Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, s. 299-350.
- COŞKUN, Menderes (2001a), "Osmanlı Edebiyatındaki Hac Seyahatnamelerinin Tipleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletler Arası Kongresi Tebliğleri (İstanbul 12-15 Nisan 1999)*, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, s. 189-194.
- COŞKUN, Menderes (2001b), "Stations Of The Pilgrimage Route From İstanbul To Mecca Via Damascus On The Basis Of The Menâzilü't-tarîk ilâ Beyti'llâhi'l-atîk By Kadri (17th Century)", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, s. 307-322.
- COŞKUN, Menderes (2002), *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-harameyn'i*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, Menderes (2007), *Bosnalı Muhlis'in Manzum Seyahatnamesi Delîlü'l-menâhil ve Mürşidü'l-merâhil*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- ÇAPACI, Tevfik (1968), "İslam'da Hac", *İslam Medeniyeti*, Yıl 1, Sayı 1, İstanbul, s. 8-9.
- ÇAVIŞ, Abdülaziz (1972), "Hac", (çev.) Mehmet Akif Ersoy, *Diyanet Dergisi*, Sayı 1, s. 57-58.
- ÇİÇEKLER, Mustafa (1998), "Hilafet (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. 17, s. 546.
- ÇİÇEKLER, Mustafa (2004), "Mesnevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, C. 29, s. 320.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- DOĞAN, Faruk (2013), "18 ve 19. Yüzyıllarda Şam-Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 6, Sayı XV, s. 127-157.
- ERSOY, Seyfeddin (2007), "Dünü ve Bugünü ile Türkiye'de Hac Organizasyonu", *Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 27-47.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2013), "Şiir Mecmualarının Kaynakları Üzerine", *Turkish Studies*, Volume 8/1, Winter, s. 315-322.
- KANAR, Mehmet (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- KARATAŞ, Ahmet (2003), *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâî Mehmed Efendi'ye Atfedilen Menâsik-i Hac*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARTAL, Ahmet (2010), "Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2010.
- KESİK, Beyhan (2016), "SERVET, Fatma Servet Hanım", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3000> (E.T:30.11.2016)
- KÜÇÜK, Serhat (2014), "Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 52, s. 1-25.
- MUTÇALI, Serdar (1995), *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- SAK, İzzet ve Cemal Çetin (2005), "XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, Bahar, s. 199-260.
- Servet Efendi, *Manzum Fıkıh*, Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötüken İHK Koleksiyonu 06 Hk 2076/1
- ŞANAL, Mustafa (2009), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârümuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870-1924)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 26, Güz, s. 221-244.
- TANYERİ, M.Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TUMAN, Mehmet Nâîl (2001), *Tuhfe-i Nâîlî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (hızl.) Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.
- ÜNVER, İsmail (2008), "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.
- YALÇIN, Tuğba (2007), "Arşiv Belgelerinde Osmanlı Sultanlarının Haclıların Emniyetini Sağlamada Gösterdikleri Hassasiyet", *Din ve Hayat*, Sayı 3, s. 122-125.